

UOT 338.45.01

SƏNAYE SAHƏLƏRİNİN İNTEQRASIYASI PROSESİNDƏ KLASTERLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

A.S.BAXIŞOV
AzDNA

Məqalədə sənaye birliklərinin yaradılmasında klasterlərdən istifadənin mexanizmləri açıqlanmış, onların digər integrasiya birliklərindən fərqləndirən prinsipial fərqləri tədqiq edilmişdir. Müəssisə klasterlərinin bazar iqtisadiyyatının fundamental problemlərinin həll olunması yollarından biri olduğu əsaslandırılmışdır. Bu məqsədlə, müəssisə klasterlərinin təsnifatı həyata keçirilmişdir. Məqalənin sonunda isə, sənaye sahələrinin integrasiyası prosesində klasterləşmə formasından istifadənin səmərəliliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: rəqabət, şirkət, firma, innovasiya, səmərəlilik, birlik, integrasiya.

Iqtisadi ədəbiyyatlarda müəssisə klasterləri təsərrüfat subyektlərinin birgə fəaliyyət göstərməsinin integrasiya forması kimi xarakterizə edilir. Göründüyü kimi burada klasterlərin digər integrasiya formaları ilə müqayisəli şəkildə araşdırılması, onların bu xüsusda fərqli cəhətlərinin öyrənilməsi tələb olunur. Bütün bunlar isə öz növbəsində iqtisadi klasterlərin hansı sahələrdə daha çox səmərəliliyin əldə edilməsini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Qeyd edilən zərurət bir də onunla əlaqədar diqqəti cəlb edir ki, müasir dövrdə mezo və makroiqtisadi sistemlərin elmi və praktiki baxımdan idarə olunması müəssisə klasterlərinin təsərrüfat subyektlərinin, regionların və bütünlükdə iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan iştirakçıların rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində səmərəli alət kimi çıxış edir.

Ancaq klaster proqramları və layihələrində o qədər də yüksək olmayan məhsuldarlığın müşahidə edilməsi müəssisə klasterlərinin xüsusiyyətləri, onların yaranması və inkişaf səbəbləri haqqında tam təsəvvürün formalaşmaması ilə əlaqədardır. Klaster strukturlarının o qədər də məqsədəuyğun olmadığı yerlərdə yaradılması buna misal ola bilər. Halbuki burada ola bilsin ki, digər integrasiya və yaxud qeyri integrasiya strukturlarının fəaliyyəti daha məqsədəuyğun olardı.

Müəssisə klasterlərinin xüsusiyyətləri. Müəssisə klasterləri könüllü, qeyri formal (institucionallaşdırılmayan) müstəqil təsərrüfat subyektlərinin birliyi kimi xarakterizə edilə bilər. Klasterlər təsərrüfat subyektlərinin integrasiya əlaqələrinin spesifik forması kimi diqqəti cəlb edir, burada onların yaranması, fəaliyyət göstərməsi və inkişaf prosesi kortəbii olaraq baş verir. Təsərrüfatçılığın bu forması qanunvericilikdə hələ təsdiq edilməyib, çünki klaster strukturlarının yaranmasının hüquqi cəhətdən rəsmiləşdirməsi nəzərdə tutulmayıb. Klasterlərdə iştirakçıların hüquqları və təsərrüfat müstəqilliyi tamamilə

saxlanılıb, bu isə öz növbəsində klaster strukturlarının inkişaf edə bilməsi üçün mühüm şərtidir. Lakin eyni zamanda klaster üzvlərinin digər ittifaq və birliklərə daxil olması üçün heç bir əngəl yaratmır.

Müasir müəssisə klasterləri – kiçik, orta və iri şirkətlərin müxtəlif nisbətlərdə birlik forması kimi diqqəti cəlb edir. Bunlar klaster birlikləri iştirakçılarının, klasterlərin maksimal dərəcədə səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün, cəmiyyətin müxtəlif əmtəə və xidmətlərə olan tələbinin daha yaxşı təmin olunması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müəssisə klasterləri bazar təsərrüfatçılığı sferasında yaranır, çünki bazar mexanizmi təsərrüfat subyektlərini integrasiyaya meyl edən qüvvə kimi çıxış edir. Digər tərəfdən bazar mühiti çərçivəsində klasterlər üçün əlverişli şərait yaranır. Klasterlər istehsalın müxtəlif sahələrində, əmtəələrin istehlakı, istehsalı, xidmət, səhiyyə, elm, təhsil və digər sahələrdə yaranmışdır.

Müəssisə klasterlərini digər təsərrüfat subyektlərindən fərqləndirən prinsipial fərqlər, onların yaranması və fəaliyyət göstərməsi mexanizmləri ilə əlaqədardır. Klaster strukturları özünün inkişaf prinsipinə tabedir, bu prinsip mürəkkəb sistemlər, o cümlədən sosial-iqtisadi sistemlər üçün xarakterikdir və həmin sistemlərdə ya tamamilə məqsədyönlü olaraq formalaşma və inkişaf prosesinin idarə olunması zərurəti qəbul olunur, ya da belə bir zərurət hələ qəbul olunmayıb. Müəssisə klasterləri kortəbii olaraq iqtisadi mühitdə yaranır. Bəhs edilən mühitin müəyyən keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri mövcuddur və burada həmin cəhətlər klasterləşmə prosesini stimullaşdırır. Mühitin əhəmiyyətli keyfiyyət xüsusiyyətlərindən biri rəqabətin yüksək səviyyədə olmasıdır, çünki rəqabət yerli təsərrüfat subyektlərinin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün bir- biri ilə və onlarla bağlı olan şirkət və firmaları əməkdaşlıq etməyə sövq edir.

Müəyyən şəraitdə iqtisadi mühitin xüsusi keyfiyyətləri

yəti və eyni zamanda klasterlərin ayrı-ayrı iştirakçıları arasında daha sıx əlaqələr formalaşır, bu münasibətlər istifadə edilən resursların, texnoloji proseslərin və istehsal edilən məhsulların ümumiləşdirilməsinə əsaslanır. Şirkətlərarası əlaqələrin kortəbii olaraq yaranması və güclənməsi ilə əlaqədar olaraq təsərrüfat subyektlərinin məcmusu xarici müşahidələr zamanı nəzərə çarpmır. Bütün bunlar onunla izah edilir ki, uzun tarixi inkişaf prosesi keçən müəssisələr təşkilatı iqtisadi fenomen kimi ancaq yaxın vaxtlarda müəyyənləşdirilib və məhz bundan sonra bu istiqamətdə araşdırmaların aparılmasına başlanılıb. Özünü təşkil etmə kortəbii prosesdir, birləşmək üçün və həmçinin koordinasiya orqanlarının yaradılması üçün formal əsaslar yoxdur. Bu isə müəssisə klasterlərinə məxsus çeviklik, mütəhərriklik kimi bəzi xüsusiyyətlərin yaranmasına səbəb olur [1]. Onların daxili quruluşunda, formalaşma prosesində obyektiv əsaslar subyektiv əsaslardan üstündür, fəaliyyət prinsipləri və inkişaf qanunauyğunluqları obyektiv prinsip və qanunauyğunluqlara tabedir. Müəssisələrin klasterlərində bütün fəaliyyət prosesinə mərkəzləşdirilmiş qaydada nəzarət yoxdur. Belə bir mexanizm ancaq müəyyən inkişaf prosesi nəticəsində özünüidarəetmə sistemi formalaşdıqdan sonra mümkündür. Yaxın vaxtlara kimi klasterlərdə belə bir sistem yox idi. Bu isə şirkət və firmaların klasterlərdə birləşmələrinin obyektiv əsaslarının olmaması ilə əlaqədardır. Nəticədə klasterlərin sərhədləri qeyri dəqiqdir və bəzən də yoxdur, mütəhərrikdir, dəyişkəndir, klaster iştirakçılarını sosial- iqtisadi orqanizm kimi qavramağa əngəl törədir. M. Porter tərəfindən göstərilən fenomenin dərk edilərək təsvir olunması müəssisə klasterlərinin formalaşması və özünü idarə etməsini faktiki olaraq mümkün və aktual etdi, müəssisə klasterlərinin yaranması və inkişaf etməsi xüsusi meyl kimi diqqəti cəlb edir [2]. Son vaxtlarda müxtəlif ölkələrdə və regionlarda "klaster təşəbbüsləri" irəli sürülür, təsərrüfat subyektləri qarşılıqlı faydalı olan əməkdaşlıq formalarının axtarılmasına cəhdlər göstərilir, bu isə öz növbəsində uğur əldə edən şirkətlərin iştirakçılarının maraqlarının uzlaşdırılmasını təmin edən mexanizmlərin yaranmasına və klasterin dinamik formalaşmasına imkan yaradan digər məsələlərlə əlaqədar razılıqlara nail olunmasına şərait yaradar. Müəssisə klasterləri bazar iqtisadiyyatının fundamental problemlərinin həll olmasına kömək edir. Birinci problem müxtəlif rifah formaları üzrə ictimai tələbatların ödənilməsidir. Bazar mühitinin inkişaf etdiyi ölkələrdə klasterlərin özləri mövcud resurs bazasından istifadə edərək, əhalinin, hüquqi şəxslərin tələbatlarının daha yaxşı ödənilməsi yollarını müəyyənləşdirirlər. Tələbatların daha yaxşı ödənilməsi onların daha da inkişaf etməsinə səbəb olur [3].

İkinci problem iqtisadi resurslardan istifadə

olunmasının səmərəliləşdirilməsi və optimallaşdırılması ilə əlaqədardır. Klasterlər təkcə yerli resurslardan daha səmərəli istifadə olunması qabiliyyətlərini nümayiş etdirmirlər. Rəqəbat fonunda kooperasiya, əməkdaşlıq, partnyorluq münasibətləri klaster müəssisələrinin resurs bazalarını yaxşılaşdırır, buraya istehsalın mütərəqqi faktorları, yüksək ixtisaslı əmək, elmi texniki araşdırmaların nəticələrinin tətbiqi, təşkilat üsulları və biznes proseslərinin idarə olunması daxildir. Yerli istehsal faktorlarının tərkibi və strukturunun təkmilləşdirilməsi regional iqtisadi sistemin səmərəliliyinin, rəqəbatqabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə səbəb olur. Bütün bunlar klaster birliyi iştirakçıları və eyni zamanda klasterlərə cəlb edilməyən digər yerli iştirakçılara da aid edilə bilər.

Müəssisə klasterlərinin tipləri. Müəssisə klasterlərinin tiplərə bölünməsi onların təbiəti ilə əlaqədar olaraq şərti xarakter daşıyır. Burada bölgü onların yerləşməsi, hər hansı bir sahəyə aid olması ilə əlaqədardır ki, onları da aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

Maddi məhsullar yaradan istehsal klasterləri;

Xidmətlər göstərən servis klasterləri;

Müəyyən ictimai tələbatların ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan biliklər yaradan koqnitiv klasterlər.

Müasir şəraitdə klasterlərin yaranmasında fəal tendensiyalar diqqəti cəlb edir. Bu tendensiyalar dünya, milli, regional səviyyələrdə iqtisadi sistemlərdə innovasiyaların geniş tətbiqi ilə müşayiət olunur. Innovasiya klasterlərində lider mövqe elmi araşdırmalara məxsusdur. Çünki təsərrüfat subyektlərinin, müasir iqtisadiyyatın qısa, orta və uzun müddətli perspektivlərdə rəqəbatqabiliyyətliliyi və inkişaf etməsi elmi fəaliyyətlə əlaqədardır.

Təsədüfi deyil ki, bir çox klasterlərdə elmi fəaliyyət ön plan keçir. İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatı üçün bu tip klasterlərin yaranması onların əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

İqtisadi fəaliyyət sferası və sahələr arasında hüdudların aradan qaldırılması yeni istehsal sahələrinin yaranması ilə əlaqədardır. Yüksək dinamik istehsal sahələri inkişaf etmiş ölkə və regionların iqtisadiyyatında klasterləşmə prosesini dəstəkləyir. Bunun əksinə olaraq iqtisadi mühitdə fəal klasterləşmə prosesi daha fəal surətdə sahələr arasında hüdudların aradan qaldırılmasına səbəb olur. Bütün bunlar milli və regional iqtisadiyyatlarda yeni reallıqlar nəzərə alınmaqla idarəetmə sistemlərinin transformasiyasını tələb edir.

Müasir firma nəzəriyyələri çərçivəsində təsərrüfat subyektlərinin integrasiya birliklərinin təşkilatı formaları "sərt" və "yumşaq" formalara bölünür.

"Sərt" integrasiya birliklərinin dəqiq sərhədləri, integrasiya münasibətlərinin müqavilə xarakteri və eyni zamanda konkret integrasiya məqsədlərinə əsaslanan dayanıqlı daxili strukturu var. Belə birlik

formaları iqtisadi sferalarda daha səmərəli birlik formaları olaraq diqqəti cəlb edir, kapitalın təmərküzləşməsinə, istehsal – satış fəaliyyətinin mərkəzləşdirilməsini tələb edir. Müəssisə klasteri təsərrüfat subyektlərinin yumşaq integrasiya formasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisə klasterlərinin digər firmalararası integrasiya formalarından fərqli cəhəti ilk növbədə özünü təşkil etmə xüsusiyyəti ilə əlaqədardır. Bu xüsusiyyət həm yumşaq, həm də sərt təsərrüfat integrasiyası formalarına aiddir. Klasterlər kortəbii olaraq iqtisadi mühitdə yaranır, burada müəssisə klasterinə daxil olan şirkətlərin sərt integrasiya formalarında olduğu kimi formal müqavilə bağlamalarına və yumşaq integrasiya formalarındakı kimi ümumi məqsəd və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac yoxdur. Təsərrüfat subyektlərinin sərt integrasiya formalarından fərqli olaraq klasterlərin iştirakçıları olan şirkətlər tam təsərrüfat müstəqilliklərini saxlayırlar. Vahid təsərrüfat orqanizmində birləşmə iştirakçı tərəflərin formal müqavilələrinə deyil, müştərək müqavilələrdə qeyri formal əlaqə və qarşılıqlı münasibətlərə əsaslanır. İntegrasiyanın formal əsaslarının olmaması klasterə daima yeni təsərrüfat subyektlərinin cəlb edilməsini zəruri edir, bu isə öz növbəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislər, texnologiyalar, nou-haular, müxtəlif növ informasiya, bilik, təcrübə də daxil olmaqla klaster bazasının yenilənməsini təmin edir.

Müəssisə klasterləri zəncirvari halqalar kimi korporasiyalar, holdinqlər olaraq yaradılır, bir qayda olaraq həmin strukturlardan olduqca tez yaranır və klaster münasibətləri ilə bağlı olan yeni üzvlər cəlb olunur. Müəssisə klasterlərinin inkişafı nəticəsində onun əhatə dairəsinə bir- biri ilə müəyyən əlaqədə olan çox saylı zəncirvari halqalar daxil olur. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, klasterlər özünü təşkil etmə prosesində üfqi birliklər kimi yaranaraq, sonradan şaquli birliklərlə və digər əlaqə formaları ilə tamamlanır. Nəticədə İntegrasiya münasibətlərinin qarışıq şəbəkə formaları yaranır.

İerarxiya birliklərində açıq rəqabət bir qayda olaraq qəbul olunmur, sahibkar şəbəkələri və strateji alyanslar tərəfdaş münasibətlərinin inkişaf tdirilməsi üçün yaradılır, rəqabətin getdikcə artması nəzərdə tutulmur. Klaster strukturunun iştirakçılarının istehsal edilən məhsullar, resursların istifadə olunması və reallaşdırılması prosesindəki oxşarlıq daha yaxşı resurslar, satış bazarları və texnologiyalar uğrunda onlar arasında mübarizənin əsasını (platformasını) yaradır.

Lakin bütün bunlarla yanaşı, eyni zamanda hər hansı bir müştərək layihələrin, elmi marketinq araşdırmalarının, konstruktor və texnoloji işlərin hazırlanması və reallaşdırılması zərurəti müxtəlif firmalar, firmaların qarışıq formaları arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini, işçi heyət və personalın

yeni bilik və vərdislərə yiyələnmək üçün təhsil alması üçün şəraitin yaradılmasını tələb edir.

Yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərinə görə müəssisələrin klasterləri inkişaf prosesində sahələrarası iqtisadi sistemə (qeyri sahə və sahələr üzərində) çevrilərək, iqtisadi fəaliyyətin bir sferasının hüdudlarından kənara çıxırlar. Çünki xarici iqtisadi əlaqələr sferasında klasterlərin dayanıqlılığının təmin olunması, klasterlərə müxtəlif təsərrüfat fəaliyyətlərini reallaşdıran subyektlərin cəlb edilməsini tələb edir.

Bütün bunlar isə onunla əlaqədardır ki, milli iqtisadiyyatlarda sahələr arasında sərhədlər aradan qalxmışdır, yeni fəaliyyət növlərinin yaranması prosesi dinamik proseslər kimi diqqəti cəlb edir, sahələrarası əlaqələr isə şirkətlərarası əlaqələr formasında inkişaf edir.

Müəssisələrin klsterlərinin müxtəlif integrasiya formalarından digər fərqli cəhəti, onlarda uzun müddət ərzində mövcud ola bilmək qabiliyyətləridir. Klasterlərin böyük həyatı silsilələri onların fəaliyyət göstərmələrinin obyektiv əsasları, uzun müddətli mütərəqqi inkişaf qabiliyyətlərinin olması, daxili xüsusiyyətlərinin innovasiya mahiyyətli olması ilə əlaqədardır. Bütün bunlar isə müəssisə klasterlərinin iştirakçılarının ətraf mühitin dəyişikliyinə çevik uyğunlaşmasına imkan yaradır.

Təsərrüfat subyektlərinin yumşaq integrasiya formalarından fərqli olaraq burada sahibkarlıq şəbəkəsi və strateji alyanslar özünü təşkil etmə təbiətinə malikdirlər. Özünü inkişaf etdirmək qabiliyyəti onlarda məqsədlərin kortəbii olaraq formalaşması qabiliyyəti ilə əlaqədardır, lakin təsərrüfat subyektlərinin yumşaq formalarında məqsəd və birləşmə səylərinin kollektiv dərk olunması diqqəti cəlb edir, bu isə öz növbəsində özünüidarəetmə mexanizminin elementidir. Sahibkar şəbəkəsi kiçik, orta şirkətlərin birləşmələri nəticəsində yaranır, lakin müəssisə klasterləri ətraf mühitlə qeyri formal əlaqələri olan iri şirkətlərin iştirakı ilə yaranır. Özünü təşkil etmək xüsusiyyətləri klasterlərin məkan hüdudlarında lokallaşdırılma xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, bu xüsusiyyət adətən kartellər, sahibkar şəbəkələri, strateji alyanslar üçün xarakterikdir. Ümumi klaster resurs bazasının əhəmiyyətli elementlərindən biri kimi qeyri aşkar görünən biliklər qeyd oluna bilər və bu biliklərin əsası kimi şəxsi ünsiyyət çıxış edir. Müəssisə klasterlərinin dəqiq hüdudları və ölçülərinin olmamasına baxmayaraq, onlar məkan hüdudlarında lokallaşdırılan təsisatlardır. Klasterlər üçün lokallaşdırma faktoru sahibkar şəbəkələri və strateji alyanslara nisbətən daha çox əhəmiyyət kəsb edir, bu isə öz növbəsində klasterlərin inkişafında qeyri aşkar görünən biliklərin əhəmiyyəti və rolu ilə əlaqədardır.

Göründüyü kimi strateji alyanslar məkan faktorundan asılıdır, eyni zamanda müəssisə klasterləri

çox az dərəcədə onların səlahiyyətlərinin artırılmasında təcrübə, nou-hau və digər qeyri maddi aktivlərin mübadiləsini məkan hədudlarında reallaşdırma bilirlər, lakin bütün bunlar bir o qədər məhsuldar və faydalı deyil.

Müəssisə klasterlərinin digər integrasiya formalarına transformasiyası və bunun əksinə olan proseslərin baş verməsi xüsusiyyəti diqqəti cəlb edir. Bunlar integrasiyaların “yumşaq” və “sərt” formaları ola bilər, konkret klasterlərin keyfiyyət göstəriciləri, onun inkişaf səviyyəsi, iqtisadi mühitin vəziyyətindən asılıdır. Klaster strukturlarının ayrı-ayrı üzvləri arasında güclü qarşılıqlı əlaqələri sahibkar şəbəkələrinin və strateji alyansların yaranmasına səbəb olur.

Klaster daxili rəqabətin azalması fonunda xarici rəqabət mühitində vəziyyətin kəskinləşməsi nəticəsində korporasiya, holdinq, maliyyə-sənaye qrupları və s. kimi sərt integrasiya birliklərinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Beləliklə, müəssisə klasterlərinin təsərrüfat subyektlərinin digər integrasiya formaları ilə müqayisədə öyrənilməsi belə bir nəticə çıxarmağa imkan yaradır ki, onlar ən yumşaq integrasiya formalarıdır.

Nəticə. Bütün bunlar onunla əlaqədardır ki, klasterlər iqtisadi mühitin inkişaf etməsinin, təbii klasterləşmə proseslərinin məhsuludur. Müvafiq olaraq qeyd etmək yerinə düşərdi ki, iqtisadiyyatda və sənaye sahəsində klasterlərin yaranması, inkişaf etməsi obyektiv xarakter daşıyan universal prinsiplərin təsiri ilə baş verir. Özünü inkişaf etdirə bilmək qabiliyyəti onlarda hətta özünüidarəetmə mexanizmlərinin olmadığı hallarda belə onlara xas olan fərqli xüsusiyyətdir, ümumi klaster sistemində məqsədlərin fraqmenti kimi diqqəti cəlb edir, adı çəkilən sistem klasterin öz-özünə yaranması prosesində transformasiya olunur. Bu xüsusiyyət mürəkkəb sistemlərin obyektlərinə aiddir.

Müəssisə klasterlərini digər şirkətlərarası integrasiya növlərindən fərqləndirmək üçün aşağıdakı cəhətlər xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır:

Şirkət və firmaların integrasiyasında təsərrüfat subyektləri arasında formal müqavilələrin bağlanması nəzərdə tutulmadığı özünü təşkil etmə prinsipi müəssisə klasterlərinin yaranmasında əsas rol oynayır;

Klaster strukturunun tam müstəqilliyi klasterlərə

daxil olmaq və çıxmaq haqqında formal müqavilələrin olmaması ilə əlaqədardır, bu isə iqtisadi mühitdə klasterləşmə proseslərinin kortəbiiyyəti ilə bağlıdır;

Sərhədlərin qeyri dəqiqliyi və strukturların müstəqilliyi klasterlərin xarakterizə edilən əvvəlki xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır;

Qeyri formal əlaqələrin formal və müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş əlaqə və münasibətlərdən daha çox əhəmiyyət daşıması;

Məkan hədudlarında lokallaşdırma qeyri formal münasibətlərin intensivliyini, müxtəlif qeyri formal aktivlər arasında mübadiləni fəallaşdırır;

Ufqü və şaquli, digər əlaqələrə daxil olmaqla klaster birlikləri iştirakçıların qarşılıqlı əlaqələrinin *şəbəkə xarakteri* alması;

Yuxarıda göstərilən əlaqələrin xarakterinə uyğun olaraq rəqabət və əməkdaşlıq münasibətlərinə əsasən klaster müəssisələrində əlaqələrin uzlaşması;

Həyati əhəmiyyət daşıyan silsilələrin uzun müddətli olması özünü təşkil edən sistemlər üçün xarakterikdir.

Müəssisələrin klasterlərə daxil olması üçün formal müqavilələrin olmaması, iştirakçıların tam təsərrüfat müstəqilliklərini saxlamaları onunla əlaqədardır ki, klasterlər təsərrüfat integrasiyası fenomenində kənar müşahidələr zamanı çətinlik törədir.

Klasterlər nəzəriyyəsinə tədqiqatın faydası ondan ibarətdir ki, iqtisadiyyat və sənayedə, təsərrüfat integrasiyası formalarının müxtəlifliyi fonunda (xəritəsində) klasterlərin dəqiq yeri müəyyənləşdirilir. Klasterlərin (“sərt” və “yumşaq”) digər təsərrüfat subyektlərinin integrasiya formalarından səkkiz fərqli cəhətləri müəyyənləşdirilmişdir. Müəssisə klasterlərinin təsərrüfat Integrasiyası formaları kimi təbii klaster strukturlarının ümumi xüsusiyyətləri əsasında fərqli xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi sənaye və iqtisadiyyatda klasterlərlə əlaqədar yeni yanaşma kimi diqqəti cəlb edir. Bütün bunlar isə öz növbəsində onların metodologiyasının inkişaf etməsini tələb edir.

Araşdırmaların nəticələri müəssisələrin klasterlərinin daha səmərəli fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır, bu isə tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti kimi qiymətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Мильнер Б.З. Теория организации: учебник. М.: Инфра-М, 2010, 864 с.
2. Портер М. Конкуренция. М.: Вильямс, 2000, 608 с.
3. Третьяк В. П. Кластеры предприятий. М.: Август Борг, 2006, 132 с.

А.С.Бахышов

В статье раскрыт механизм использования кластеров в создании промышленных объединений, а также их принципиальные отличия от других интеграционных объединений. Обоснуется, что кластер предприятий является одним из рычагов разрешения фундаментальных проблем в рыночной экономике. В этой связи дана классификация кластера предприятий. Здесь также обоснуется эффективность использования кластеров в процессе интеграции отраслей промышленности.

Ключевые слова: конкуренция, компании, фирмы, инновации, эффективность, объединение, интеграция

Value of clusters in the process of integration industries

A.S.Baxishov

The paper reveals the mechanism of clusters in the creation of industry associations, as well as their differences from other integration association. The cluster of enterprises are one of the key factors in the resolution of fundamental problems of market economic. This regard, the classification of the cluster companies. Also settles the effectiveness of clusters in the integration process industries.

Keywords: competition, companies, firms, innovation, efficiency, integration

_____